

TURINYS

Ižanga	11
1 skyrius. Erico Arthuro Blairo kilmė ir vaikystė	13
<i>Šeima ir ankstyvoji vaikystė 13; Šv. Kiprijono mokykla 22; Itonas 32</i>	
2 skyrius. Kolonijos policininkas	51
<i>Tarnybos pradžia 51; Klajonės po Birmą 56</i>	
3 skyrius. Grižimas	68
<i>Kelias namo 68; Dugne 75; Godos apie socializmą 77</i>	
4 skyrius. Persikėlimas į Prancūziją	79
<i>Paryžius 79; Profesionaliosios publicistikos pradžia 82; Nesiseka tai nesiseka... 87</i>	
5 skyrius. Atgal į Angliją	91
<i>Bendradarbiavimas žurnale „Adelphi“ 91; Blairas tampa Orwellu 100; Pirmieji atsiliepimai ir kelias į Amerikos rinką 107</i>	
6 skyrius. Buities reikalai ir rašytojo kasdienybė	109
<i>Mokytojavimas 109; Romanas „Dienos Birmoje“ 112; „Dienos Birmoje“ išleidžiamos Anglijoje 121; „Kaip aš šoviau į dramblių“ ir kitos apybraižos 124; Romanas „Dvasininko duktė“ 128; Londono knygynas 133; Meniniai pamąstymai apie fikusą 136</i>	
7 skyrius. Eileen ir išvyka į darbininkų rajonus	144
<i>Pažintis su Eileen 144; Santuoka 147; Komandiruotė į Šiaurės Angliją 149</i>	

8 skyrius. **Knyga apie Viganą prielauką ir ne vien apie ją** 154
Knyga apie Viganą prielauką 154; *Diskusija apie keistąjį socializmą* 156

9 skyrius. **Ispanija** 161
Kelias į Barseloną 161; *POUM milicija* 171; *Barselona, 1937 metų gegužė* 179;
Grįžimas į frontą ir sužeidimas 185; *Ispanijos įvykių pamokos* 192;
Sunkus kelias į tėvynę 195; *Ginant tiesą apie Ispaniją* 198;
„Katalonijai atminti“ 202

10 skyrius. **Nuo prieškarinio pacifizmo iki patriotizmo Antrojo pasaulinio karo metais** 215
Totalitarizmo kritikos pradžia 215; *„Įkvėpti oro“* 219; *Dickensas* 225;
Romano išleidimas ir tėvo mirtis 231; *Pacifistas* 233; *Karas ir neparašyta saga* 235
„Liūtas ir vienas ragis“ (posūkis į patriotizmą) 240;
Karinė antitotalitarinė publicistika 249; *Bendradarbiaujant su „Partisan Review“ ir Gollanczu – prieš diktatoriškus režimus* 260;
Darbas BBC 265; *„Observer“ ir „Tribune“* 274

11 skyrius. **Aplenkiant laiką** 281
Pakeliui į „Gyvulių ūkį“ 281; *Apysakos turinys ir forma* 285;
„Gyvulių ūkis“ veržiasi į pasaulį 294; *„Gyvulių ūkis“ ukrainiečių kalba* 300;
Koja kojoni su laiku („Gyvulių ūkis“ ir Šaltasis karas) 303; *Anglai ir autorius kaip vienas iš jų* 309; *Karo korespondentas* 314; *Eileen mirtis* 316; *Grįžimas į žemyną* 319;
Žurnalistika po karo 322; *Pokario politikoje* 331; *Laiškas į „Forward“* 339;
Kuro krizė 341; *Atsiskyrėlis Džuroje* 343; *15. Sonia Brownell* 345

12 skyrius. **Paskutinis romanai** 349
Sumanymas 349; *Ligos paūmėjimas ir rankraščio užbaigimas* 352; *Gandhis* 356;
Jamesas Burnhamas 358; *Romano pagrindinės idėjos* 360; *Istorinė perspektyva* 372;
Išėjimas į amžinybę 377; *Epilogas. Orwello „juodasis sąrašas“* 384

Pabaiga 389
Erico Blairio (George'o Orwello) svarbiausios gyvenimo ir veiklos datos 392
Svarbiausių leidinių bibliografija 399

11 skyrius

Aplenkiant laiką

1. Pakeliui į „Gyvulių ūkį“

Atrodytų, kad Orwellas turėjo būti patenkintas darbu „Tribune“, nes tai buvo išsilaisvinimas iš valdiškos tarnybos. Tačiau laikui bėgant jo nerimastinga dvasia ėmė reikalauti kai ko daugiau. Jis mąstė apie naują grožinį kūrinį, bet apie tokį, kuris užčiuoptų pačias slapčiausias prieštaringos karo meto tikrovės gijas, įsiveržtų į siaubingą situaciją, kai Didžiosios Britanijos sąjungininku tapo sovietinis diktatorius, kruvinas budelis Stalinas, kurio aukomis tapo ne mūsų lauke, o šaudymo kameroje nužudyti šimtai tūkstančių žmonių. Pats terminas „didysis teroras“, kuris kažkaip iškilo Orwello sąmonėje ir ne sykį buvo jo pakartotas, pateko į bendrą vartoseną kur kas vėliau, bet iš esmės kaip tik taip Orwellas ir daugelis Vakarų visuomenės veikėjų apibūdino tuos kruvinus „valymus“, kurie vyko SSRS 1936–1939 m.

Orwellas atkakliai ieškojo formos, kuria galėtų kuo efektyviau, aštriau, suprantamiau skaitytojams ir kartu civilizuotai, tikrai grožine forma, kurią jis jau meistriškai įvaldė, visuotinei gėdai pasmerkti Stalino totalitarinę sistemą. Buvo svarbu demaskuoti būtent sovietinio pavyzdžio totalitarizmą, nes dešiniojo totalitarizmo sistemos Vokietijoje ir Italijoje neišvengiamai artėjo prie pabaigos. O kairiojo totalitarizmo modelis, būdamas „antihitlerinės koalicijos“ stovykloje, tapo vis galingesnis ir, kas dar blogiau, atrodė vis priimtinesnis, nes įnešė svarų indėlį į bendro priešo – hitlerizmo – sutriuškinimą.

Be to, rašytojas aiškiai matė, kad kai kurie totalitarizmui būdingi bruožai karo sąlygomis prasiskverbia ir į Didžiosios Britanijos visuomenę. Labiausiai

reikėjo baimintis, kad valdžiai gali patikti ribojimų kompleksas, ir jis bus išsaugotas ir po karo. Orwellą piktino ir juokino, kad anglai lengvai pasiduoda pačiam primityviausiam propagandiniam apdorojimui: tiesiog per kelias valandas Sovietų Sąjunga, buvusi Vokietijos sąjungininkė ir britų priešė, staiga tapo jų drauge ir sąjungininke, kai tik Vokietija užpuolė SSRS. Churchillio pareiškimas, kad jo šalis suteiks rusų liaudžiai bet kokią pagalbą, buvo įsimeinamai papildytas: „Jei Hitleris įsiveržtų į pragarą, aš Bendruomenių rūmuose geranoriškai atsiliepičiau apie šėtoną.“^{*} Beje, šiuos Churchillio žodžius apie pasirengimą talkininkauti šėtonui cenzūra įžvalgiai išmetė. Demokratinėje šalyje net ministras pirmininkas karo metais neturėjo privilegijos laisvai kalbėti.

Viename iš savo „Laiškų iš Londono“, skirtame „Partisan Review“, Orwellas atleidžiai, kaip apie kažkokį absurdišką, bet kartu neišvengiamą dalyką, rašė apie tas angles, kurios dar visai neseniai mezgė šiltas kojines sovietų kariuomenės užpultiems suomiams. Dabar jos darė tą patį rusams“. Ar reikėjo geresnių įrodymų, kaip greit keičiasi didžiulės šalies visuomenės požiūris – ar tai būtų Didžioji Britanija, ar SSRS, informacijos ministerija ar tiesos ministerija, melo ministerija?

Ericas Blairas buvo priverstas susitaikyti su faktu, kad jo žmona dirbo cenzūros žinyboje. Turėjo galimybių gauti iš jos pirminės informacijos ir apie pačios žinybos kasdienybę, ir apie propagandos bei cenzūros tendencijas. Bet vis dėlto jam pasidarė kur kas lengviau kvėpuoti, kai žmona pakeitė darbovietę. Iš cenzūros žinybos 1942 m. pavasarį perėjo į maisto ministeriją, kurioje jai pavesta vadovauti radijo programai „Virtuvės frontas“. Svarbiausias laidų turinys buvo patarimai, kaip paruošti sotų ir skanų maistą iš tų palyginti negausių produktų, kurių gyventojai gaudavo pagal korteles. Eileen ir jos bendradarbiai turėjo įtikinėti auditoriją, kad rekomenduojami receptai ir patarimai padeda paruošti maistą, kuris bus ne prastesnis nei restorane.

Suprantama, patys laidų autoriai netikėjo, kad tai įmanoma, bet turėjo būti priverstinai ciniški, į savo darbą žvelgti itin rimtai. Didžiojoje Britanijoje maisto produktų įvairovė nebuvo pernelyg griežtai racionuojama, ir, pavyzdžiui, bulvės, kurių derlius buvo nemažas, pagal korteles neskirstytos. Todėl Eileen komanda ypač reklamavo jas, sukūrė apie šimtą bulvių patiekalų receptų. Atsižvelgdami į tai, kad Didžiojoje Britanijoje svarbiausias pietų patiekalas buvo kalakutiena, virtuvės išminčiai net išrado valgį, kurį gyrė kaip

beveik visai atitinkantį kalakutienos skonį, išskyrus tą „nereikšmingą faktą“, kad jame kalakutienos nebuvo nė kvapo. Ją pakeitė tos pačios bulvės su kitų daržovių priedu.

Dar tais laikais, kai Blairas dirbo BBC, jis rengė savo žmonos paskaitėles Indijai, pavadintas „Laida iš virtuvės fronto“. Taigi negalima sakyti, kad jis visiškai nepritarė tokio pobūdžio laidoms. Archyve išliko jo bendradarbių atsiliepimų apie Eileen patarimus, kurie gyrė sąmojų ir mokėjimą bendrauti*. Gerų prisiminimų apie Eileen darbą maisto ministerijoje paliko jos bendradarbės. Viena iš jų, Letice Cooper, po daugelio metų rašė: „Ji, uždara ir nepretenzingų manierų, pasižymėjo sąžiningumu, kurio, kaip man atrodė, niekada nebuvo galima sumenkinti.“^{***}

Cooper pasakojo, kad „laidos iš virtuvės fronto“ buvo labai populiarios. Redakcija gaudavo daug laiškų su buitinio pobūdžio klausimais, ir jais pasinaudavo rengdama naujas laidas^{***}.

Pirmaisiais karo metais Blairai gyveno šiuolaikiškame name Abbey Road rajone, virš kurio paprastai neskrisdavo vokiečių lėktuvai. Saugumo atžvilgiu tai buvo teisinga, nors nei Ericas, nei Eileen nelabai mąstė apie tai, kad gali tapti atsitiktinėmis aviacijos antskrydžio aukomis. O artėjant Vokietijos rengiamam SSRS užpuolimui, Blairai persikėlė į Kilberno rajoną Londono šiaurės vakarinėje dalyje, kur nuomojo butą Mortimer Crescent gatvėje 10a. Tai buvo senas, gana apšiuręs Viktorijos epochos namas. Nuomos kaina buvo nedidelė, ir Blairai įstengė leisti sau pagyventi gana didelėje erdvėje: keli kambariai aukšte, kuris pagal Didžiosios Britanijos įpročius laikomas pirmu, bet iš tikrųjų buvo antras, ir turėjo rūšį, kuriame Ericas įsirengė staliaus dirbtuvę ir net nedidelę vištidę. Naudodamasis įrankiais ir rūpindamasis paukščiais, jis susikūrė jaukią atmosferą – aplinka nors kiek priminė ankstesnę kaimišką kasdienybę. Bet ir šiuo atžvilgiu karas padarė korekcijų: viščiukų reikėjo užsiauginti maistui. Atsirado etinė problema. Ericas taip ją suformulavo D. Astorui: „Negerai viščiukams suteikti vardus, nes tada nebus galima jų suvalgyti.“^{****}

1942 m. į Londoną persikėlė Erico motina Ida ir sesuo Avril, kurios norėjo gyventi viena arti sūnaus, kita – arti brolio. Jos išsinuomojo butą tame pačiame rajone. Eileen ir Ericas joms teikdavo šiokią tokią materialinę paramą. Karo

* George Orwell Archive. I/3. Venu Chitale's Note on Eileen Blair.

** Cooper L. Eileen Blair. PEN Broadcast. 1984. Autumn.

*** George Orwell Archive. Q/15. BBC materials. Lettice Cooper.

**** 1988 m. liepos mėn. D. Astoro interviu M. Sheldenui (*Shelden M. Orwell: The Authorised Biography*. P. 393).

* The Churchill War Papers: 1941. New York: Norton, 1993. Vol. 1. P. 835–836.

** Orwell G. The Collected Essays, Journalism and Letters. Vol. 2. P. 176.

sąlygomis abi moterys nusprendė, kad reikia įsidarbinti. Avril dirbo menkai apmokamą kanceliarinį darbą metalo gaminių gamykloje, Ida tapo didelės Selfridžo universalinės parduotuvės pardavėja. Bet dirbo neilgai. 1943 m. pradžioje patyrė didelį širdies smūgį, greitosios pagalbos mašina nuvežė ją į ligoninę, kurioje kovo 10 d. mirė. Pasirodo, moteris sirgo chronišku bronchitu, kurio nelabai paisė, gydėsi pati. Galima spėti, kad Ericas silpnus plaučius paveldėjo iš motinos.

Po motinos mirties Ericas ir Eileen ėmė justti dar didesnę liūdesį, kad neturi vaikų. 1943 m. vasarą Ericui sukako keturiasdešimt metų. Jis keletą kartų sakė draugams, kad kaip tik jis yra nevaisingas. Eileen, vienos draugės paklausta apie tai, atsakė maždaug taip: „Tai nuo manęs visiškai nepriklauso.“ Abiejų sutuoktinių pažįstamas iš Kanados kilęs Paulas Pottas kartą pasiūlė Ericui leisti Eileen pastoti nuo ko kito, pridurdamas, kad tai būtų bent jos vaikas. Ericą šis siūlymas šokiravo, ir jis nebesileido į tokias pavojingas kalbas**.

Pamažu Ericas pribrendo sprendimui įsisūnyti arba įsidukrinti vaiką. Eileen iš pradžių į šią idėją žvelgė santūriai. Ji suprato, kad didžiausi rūpesčiai dėl vaiko guls ant jos pečių, o esmingai sumažinti savo visuomeninio aktyvumo ji neplanavo. Tačiau Ericas dėl šio klausimo buvo neįprastai atkaklus, ir Eileen išvyko pasitarti su savo velionio brolio žmona Gwene O'Shaughnessy. Ji, pagal profesiją gydytoja akušerė-ginekologė, po vyro žūties priėmė auginti mergaitę. 1943 m. gegužę Gwene rado tinkamą vaiką ir Blairams. Tai buvo ką tik gimęs sveikas berniukas. Per mėnesį buvo atlikti reikalingi formalumai, gauti atitinkami dokumentai, ir birželį sutuoktiniai Blairai tapo vaiko, kurį pakrikštijo Richardu Horatio, tėvais.

Mažylis Richardas iškart pagyvino Eileen ir Erico gyvenimą, kuris jiems iki tol atrodė monotoniškas. O draugai ir pažįstami kartais stebėjosi, kad vaikas šeimai padėjo rasti ramybę, tėvams labiau suartėti.

Eileen ir Ericas vėl išgyveno medaus mėnesį. Kaip sakė Davidas Astoras, ši pora, „atsiradus kūdikiui, atnaujino savo santuoką“***.

Iš pradžių Eileen manė, kad įstengs toliau dirbti, pasamdžiusi ateinančią auklę. Tačiau karo meto sąlygos susiklostė taip, kad dauguma dirbančių nesėnų moterų buvo užimtos karinėje gamyboje, kur gaudavo palyginti didelius

pinigus ir santykinai patenkinamą aprūpinimą maisto produktais pagal korteles. Imti į aukles mažai tinkamą nelengvam darbui senutę sutuoktiniai nepanoro. Eileen teko išeiti iš darbo. Rašytojas Orwellas atvirai dėl to džiaugėsi, ir ne todėl, kad kūdikį prižiūrės motina. Jam sunkiai sekėsi susitaikyti su mintimi, kad Eileen atlieka tokį darbą, ir neretai suirzdavo dėl jos „virtuvinių“ laidų turinio. O pati Eileen prisipažino, kad dabar, kai suprato, ką reiškia motinystė, jai nebuvo didesnio džiaugsmo nei auginti vaiką*.

2. Apysakos turinys ir forma

Praėjus keletui dienų, kai šeimoje atsirado Richardas, Orwellas ėmėsi rašyti naują kūrinį, kurį vis apmąstydamas jau daug mėnesių, net ne vienerius metus. Lengvai atėjo į galvą ir pavadinimas – „Animal Farm“ (tiesiog „Gyvulių ūkis“).

Apysaka „Gyvulių ūkis“ tapo viena iš Orwello kūrybos viršūnių. Per praėjusius po laimingo pabėgimo iš Ispanijos metus ir ypač Antrojo pasaulinio karo metais autorius apstulbęs stebėjo, kaip Didžiojoje Britanijoje vis labiau stiprėja Sovietų Sąjungos ir Stalino įtaka, kaip nuo anglų slepiama tai, kas vyko po 1917 m. perversmo. Stalinas Orwellui atrodė tikras žmonijos priešas. Jis pradžudė ne tik galybę savų žmonių, bet ir sukūrė modelį, kuris lengvai galėjo būti taikytas Anglijoje. Orwellas šį modelį pavadino „gramofonine sąžine“: žmonės nustoja mąstyti ir lengvabūdiškai kartoja tai, kas it gramofono plokštelėje įrašoma jų smegenyse**.

Taip atsirado knyga, kurioje įvyksta naminių gyvulių revoliucija prieš žmones – „išnaudotojus“, skelbiančius žvėrims kilnius išvaduojamuosius tikslus, bet galiausiai išvedančius į valdžią net ne kokią ištisą gyvulių – kiaulių – rūšį, o vos vieną diktatorių, patį mitriausią, gudriausią ir negailestingiausią lyderį, dėl vidinių intrigų ūkyje užgrobusį valdžią.

Nežinia, ar Orwellas buvo susipažinęs su XIX a. rusų literatūra, konkrečiai – su M. Saltykovo-Ščedrino kūriniais, su jo panaudotu kiaulės paveikslu

* Sheldon M. Orwell: The Authorised Biography. P. 397.

** Rodden J. George Orwell: The Politics of Literary Reputation. London: Oxford University Press, 1989. P. 128–129; George Orwell Archive. Paul Potts' Interview to Ian Angus. 1963. April.

*** Sheldon M. Orwell: The Authorised Biography. P. 398.

* Császár I. A «Spot the Size of a Shilling» on the back of George Orwell's Head – Orwell in the Light of His Marriage with Eileen O'Shaughnessy. Proceedings of the HUSSE10 Conference. Debrecen, Hungary, 2011. P. 105.

** Taip Orwellas rašė apysakos anglų kalba pratarinėje (Times Literary Supplement. 1972 Sept. 15).

apybraižų cikle „Užsienyje“, pirmąkart išspausdintu žurnale „Otečestvenyje zapiski“ 1880 m. Kūrinio baigiamajame skyriuje (pavadintame „Džiūgaujanti kiaulė, arba kiaulės pokalbis su tiesa“) šis nelabai mielas Saltykovo-Ščedrino aprašytas gyvulys atrodo kaip miesčionis, vertinantis pirmiausia itin žemiškas tvarto gėrybes. Paskui kiaulė virsta liaudimi, kuri „savo tikslą skelbia: ryti (žrat)“ ir tikina, kad „knygas reikia naikinti“. Taigi „Gyvulių ūkis“ turėjo pirmąkart toje pačioje šalyje, kuri tapo Orwello pirmavaizdžiu ir meninės analizės objektu daugiau kaip po pusės metų.

„Gyvulių ūkis“ buvo naujo žanro kūrinys. Utopija – tai dabarties džiaugsmų ir kartelių, vilčių ir nusivylimų, žavėjimosi ir neapykantos projekcija į ateitį, bet visada koncentruotu ir dažnai perdėtu, net karikatūriniu pavidalu. Antiutopija – tai jos priešingybė, t. y. realybė. Tai, kad Orwello ir kitų „utopinių“ autorių kūriniai kartais vadinami „antiutopija“, – nesusipratimo rezultatas. Tradiciškai utopiniais laikyti kūriniai, vaizduojantys laimingą, šviesią ateitį, utopiją su pliuso ženklu. Antiutopija – tai knygos, kuriose ateitis yra tamsi ir bjauri, utopija su minuso ženklu. Bet būsima realybė, kuri esti ne tik nerealizuota, bet ir nerealizuotina – nesvarbu, ar su teigiamu, ar su neigiamu ženklu, – vis tiek tėra utopija.

Kadangi „Gyvulių ūkį“ laikome utopija, taip pat pažymėsime, kad tai aiškiai išreikšta alegorija – pamokomasis kūrinys, pavyzdys, kaip reikia elgtis ir kaip nereikia, įspėjimas, įvilktas į meninę menamąją formą, bet visada grindžiamas tikru gyvenimu. Svarbu šiuo atveju alegorijos paveikslus pateikti tirštai, sultingai ir kartu realiai. Tai, žinoma, užduotis ne iš lengvųjų, bet Orwellas susidorojo su ja, nes kūrinio idėja paslapčia jam brendo ilgą laiką, tikriausiai dar iš tarnybos Birmoje laikų. Be to, pats autorius laikė savo kūrybos vaisių greičiau „pasaka“ ar „pasakiška istorija“, ir knygelės žanrą pavadino „A Fairy Story“.

Kai Orwellas savo knygos herojui diktatoriui – meitėliui suteikė Napoleono vardą, jis ne tiesiog stengėsi sukurti asociaciją su Prancūzijos valdžios uzurpatoriumi, kuris kėlė sau tikslą užkariauti pasaulį. Bonapartu, t. y. Napoleonu, ne kartą Staliną vadino Trockis, pavartodamas terminą „bonapartizmas“ dar ir aprašyti SSRS vykstančius „kontrrevoliucinius“ (Trockio požiūriu) įvykius – Stalino politikos rezultatus. Orwello Napoleonas, žinoma, skaitytojui priminė Staliną.

Galbūt Orwellas žinojo ar girdėjo ir apie tas peripetijas, kurios vyko 4-ajame dešimtmetyje dėl Napoleono Bonaparto apibūdinimo SSRS. Štai 1937 m. birželį įvyko skandalas, susijęs su sovietų istoriko J. Tarlės knyga „Napoleonas“,

ir tai vos nekainavo Tarlei gyvybės. Objektvūs (pagal sovietinę Stalino laikų skalę) mokslininko įvertinimai buvo pakeisti „aiškiu priešiško išpuolio pavyzdžiu“, be to, Tarlės veikalui įvertinti skirtos recenzijos buvo išspausdintos 1937 m. birželio 10 d. „Pravdoje“ ir „Izvestijoje“. Jei turėsime galvoje, kad kaip tik 1937 m. birželį Maskvoje už uždarytų durų buvo teisiamas maršalas Tuchačevskis ir kiti kariškiai (sušaudyti pagal šio teismo nuosprendį naktį iš birželio 11-osios į 12-ąją), suprantama, kad Tarlės gyvybė tomis dienomis kybojo ant plauko. Tačiau nieko baisaus istorikui nenutiko. Knygos autorius ne tiesiog gavo „malonę“ paties Stalino nurodymu, bet jo knyga buvo įtraukta į klasikinių kūrinių sąrašą, o pats Tarlė tapo akademiku.

Nepaisant pasakiško siužeto, į šią knygą beveik visi skaitytojai žvelgė kaip į 1917 m. revoliucijos ir visa, kas vyko paskui Rusijoje, labai sąmojingą parodiją. Paviršutiniškai žvelgiant, tai pasakojimas apie tai, kaip gyvuliai sukilo prieš savo šeiminką – ūkininką misterį Džonsą, girtuoklį ir tinginį, kuris elgėsi su jais taip, kaip paprastai elgiasi žmonės su naminiais gyvuliais (bet, sukilimo įkvėpėjo pagyvenusio ir išmintingo kriukšiaus nuomone, itin žiauriai ir neteisingai). Visi kūrinio herojai – nuo ančiukų ir ožkų iki arklių, o, svarbiausia, kaulių – tai savotiški socialiniai ir politiniai tipai, kuriuos galima sutikti kasdieniame gyvenime bet kurioje šalyje, nors knyga suvokiama kaip būtent sovietinių porevoliucinių realijų parodija.

„Gyvulių ūkis“ – tai alegorija apie tai, kaip revoliucija neišvengiamai keičia savo prigimtį, kaip kolektyvinė valia prievartauja asmenybę, paskui pati natūraliai ir neišvengiamai išsigimsta į vieno asmens, kuris užtikrina savo valdžią prievartos ir demagogijos būdu, valią.

Kartą vėl vakarą, kai šeiminkas, kaip paprastai, girtas nuvirto į guolį, senas ir garbus kriukšius sukvietė visus gyvulius pas save į pasitarimą. „Senasis Majoras“ (taip jis visada vadintas, nors vardas, kuriuo buvo pristatomas parodose, skambėjo kitaip – Vilingdono Gražuolis) ūkyje buvo taip gerbiamas, kad visi iškart sutiko. Suprantama, kalbą Majoras pradėjo kreipdamasis: „Draugai!“ Toliau liejosi įprastinė „klasikinė“ demagogija, tik šįkart išnaudotojai buvo žmonės, o išnaudojamieji – visi gyvūnai. „Mūsų gyvenimo dienos, – skelbė Majoras, – slenka žeminamai ir sunkiai triūsiant. Nuo tos minutės, kai atsirandame pasaulyje, mums duodama būti tiek, kad neužgestų mūsų gyvybė, ir tie, kurie yra gana stiprūs, priversti dirbti iki paskutinio atodūsio. Paprastai, kai daromės niekam nereikalingi, mes su siaubingu žiaurumu varomi į skerdyklą.“ Tokio apgailėtino egzistavimo priežastis yra ta, kad beveik visa, ką pagamina

gyvuliai, „pavagia žmonės“. Pasirodo, žmogus – vienintelė būtybė, kuri vartoja nieko negamindama. Pašalinkite nuo scenos žmogų, ir visam laikui išnyks bado ir neištveriamo darbo priežastis.“

Paraginęs gyvulius sukilti prieš žmonių priespaudą, Majoras tikra Lenino ir Trockio nuostatų dvasia ragino auditoriją neprarasti ryžto, ypač kad gyvuliai neklausytų tų, kurie kalba apie interesų su žmonėmis bendrumą, argumentų. „Visa tai melas! – skelbė jis. – Žmonių nedomina niekas kita, išskyrus jų pačių interesus. O tarp mūsų, gyvulių, tegyvuoją neišardoma vienybė, tvirta kovinė draugystė. Visi žmonės – priešai. Visi gyvuliai – draugai.“

Taip atsiranda pirmasis minią apkvaišinantis šūkis. Paskui tokių šūkių bus išrandama vis daugiau, įmantresnių už ankstesnius – transformuosis visiškai atitinkant tų, kurie inicijuoja šį pavojingą žaidimą, tikslus. O visą karkasą su tvirtina kažkokia teorija, kurią Majoro sekėjai pavadino animalizmu. Tikriausiai Orwellui kilo pagunda pavadinti tą teoriją „majorizmu“ pagal analogiją su marksizmu ar leninizmu, bet jis atsispyrė pagundai, kad parodija neatrodytų pernelyg jau tiesmuka.

Taigi gyvuliai išvaro iš ūkio nelaimingąjį misterį Džonsą ir sukuria „Gyvulių ūkį“, kuriame pradžioje iš tikrųjų „visi gyvuliai lygūs“ (naujas ar, tiksliau, modernizuotas senasis Majoro šūkis).

Kai kurie skaitytojai iš sukilimo svarbiausio įkvėpėjo paveikslu atpažįsta Marxą, nors greičiausiai jo prototipas buvo Leninas. Paskui scenoje pasirodo jo sekėjai – meitėliai, įkūnijantys Stalino ir Trockio paveikslus. „Napoleonas buvo didelis ir net iš pažiūros nuožmokas berkšyro meitėlis, vienintelis berkšyrinis visame ūkyje. Jis nebuvo plepus, bet turėjo apsukrios asmenybės reputaciją. Sniegutis – gyvesnio būdo, greitakalbis ir išradingas, bet santykinai ne toks rimtas.“ Kadangi pirmasis „revoliucijos gyvulių ūkyje“ vadas, vardu Majoras, tarsis iš tikrųjų tiki tais idealais, tarp jo įpėdinių Sniegučio ir Napoleono (Trockio ir Stalino) išplieskia asmeninė kova dėl valdžios.

Sniegutis (Trockis) vaizduojamas su šiokia tokia simpatija, nors ir su aiškia ironija, o kartais net su pasityčiojamomis intonacijomis. „Sniegutis kūrė organizacijas, kurias vadino gyvulių komitetais. Tai darė nenuilsdamas, energingai. Jis suorganizavo kiaušinius dedančių vištų komitetą, karvių švarių uodegų lygą, laukinių draugų kartotinio švietimo komitetą (jo tikslas buvo prijaukinti žiurkes ir triušius), avių baltų vilnų judėjimą ir daugybę kitų, jau nekalbant apie skaitymo ir rašymo kursus. Paprastai visus tuos projektus ištikdavo nesėkmė.“

Įsidėmėtina, kad Orwellas gana gerai nutuokė apie Trockio politinę biografiją ir Sniegutį vaizdavo kaip intelektualą, turintį ne tik oratoriaus gebėjimų, bet ir nusimanantį apie karybą. Negana to, iš vieno konkretaus pasakojimo epizodo galima spręsti, kad rašytojas buvo susipažinęs su Trockio darbais, konkrečiai, su aprašytu jo konfliktu su Stalinu dėl Dniepro hidroelektrinės statybos. Kaip tik Trockis buvo pasiūlęs idėją statyti didelę hidroelektrą stotį Dniepro slenksčiuose, kurią išjuokė Stalinas, teigdamas, kad šis projektas lygintinas su muziko sumanytu gramofono pirkimu*. Tik išgūjęs Trockį iš SSRS, Stalinas, pasisavinęs šią idėją, ėmė ryžtingai kalbėti apie Dnieproproheso statybą.

„Gyvulių ūkyje“ vyksta beveik tas pat. Sniegučio planą dėl vėjo malūno statybos pirmiausia išjuokė ir apdėrgė Napoleonas: šis, išnagrinėjęs malūno planą, „porą kart kriuktelėjo ir pasitraukė į šalį, žvairuodamas į schemą. Paskui jis netikėtai pakėlė koją, nusišlapino ant brėžinio ir, netaręs nė žodžio, išėjo“. Galiausiai projektą, kaip ir Trockio ir Stalino ginčo atveju, realizuoja pats diktatorius.

Dar vienas atvejis, kai Sniegutis panašėja į Trockį, o Napoleonas – į Staliną, – tai požiūris į kitus „gyvulių ūkius“, kuriuose apie „animalizmą“ (marksizmą-leninizmą) nė negirdėta. Sniegutis, labai susirūpinęs, kaip ir juos priversti sukilti, pasiunčia savo žinianešius – balandžius, kurie turi platinti žinias apie tai, kas vyksta „gyvulių laisvės karalystėje“. O Napoleonas mąsto apie tai, kaip sustiprinti savo padėtį, paskui – ir valdžią toje pačioje karalystėje. Kaip šiuo atveju neišvengsi Trockio idėjos dėl permanentinės pasaulinės revoliucijos, kuri taip ir lieka be jokio praktinio rezultato, susidūrimo su Stalino „socializmo sukūrimo vienoje atskiroje šalyje kapitalistinės apsupties sąlygomis“?

Savaitinių diskusijų gyvulių ūkyje, per kurias Sniegutis visada ginčijosi su Napoleonu dėl einamųjų ūkio reikalų, suteikdamas joms aukštų principų pavidalą, Orwellas pavaizdavo 1926–1927 m. antistalinistinės opozicijos pareiškimus, po kurių Trockis buvo ištremtas, paskui išguitas iš šalies, opozicija sutriuškinta, o vadovai opozicionieriai priversti viešai atgailauti. „Jie ginčijosi bet kokia dingstimi, kai tik atsirasdavo galimybė. Jei vienas siūlė apsėti laukus miežiais, kitas būtinai teigė, kad didžioji jų dalis turi būti skirta avižoms. Jei vienas sakė, kad tą ar kitą lauką reikia palikti burokams, kitas įrodinėjo, jog ten gali augti bet kas, išskyrus šakniavaisius. Kiekvienas turėjo savų sekėjų, jie

* L. Trockis apie šį incidentą rašė daugelyje publikacijų. Žr.: *Trotsky L. Stalin, the Peasant, and the Gramophone. Trotsky L. The Challenge of the Left Opposition (1926–27)*. New York: Pathfinder Press, 1980. P. 222–223.

tarpusavyje karštai ginčijosi. Ir nors Sniegutis per asamblėjas dažnai laimėdavo dėl puikaus oratorinio meistriškumo, Napoleonas sėkmingiau veikė kuluaruose. Ypatingas autoritetas jis buvo avims.“

Galiausiai Sniegutis dėl Napoleono užkulisinių veiksmų išvaromas iš gyvulių ūkio – kaip Trockis. Vyksta neišvengiamas perėjimas iš beribės laisvės į žiauriausią meitėlio Napoleono diktatūrą. Tokios evoliucijos neišvengiamumo šaknys glūdi visuotinės lygybės utopiškume, gyvūnų, įskaitant žmones (nes žmonės taip pat priklauso gyvūnų pasauliui), bendrumė, bendruomenės socialinės santvarkos prigimtyje. Orwellas parodo revoliucinių principų ir programų persikūnijimą į savo priešingybę kaip dėsningą, neišvengiamą bet kokio mėginimo įkūnyti utopiją gyvenime rezultatą. Vienintelis dalykas, kurį simpatizuojančiam revoliucijai ir socializmui Orwellas smarkiai pervertina, yra „beribė laisvė“ pirmaisiais porevoliuciniais metais. Iš tikrųjų tokios laisvės nebuvo ir negalėjo būti, nes su proletariato diktatūros šūkiu Rusijoje jau pirmomis savaitėmis po 1917 m. spalio perversmo įvesta itin žiauri komunistų, vykdyusių terorą ir prievartą visų tų, kurie bent kiek nebuvo jiems nuolankūs, diktatūra.

Rašytojas ryškiai ir sąmojingai išjuokia propagandą ir simboliką kaip „revoliucinės“ visuomenės šlovinimo sudedamąją dalį, kuria įžūliai ir atvirai naudojasi diktatorius Napoleonas, viską pakreipdamas sau naudinga linkme. Ko vertas, pavyzdžiui, gyvulių ūkio herbas – kanopa ir ragas, iš kurių lengvai galima atpažinti pjautuvą ir kūjį, arba himnas „Anglijos galvijai“, taip pat tiksliai perteiktas, be to, visiems tuo metu žinomo „Internacionalo“ parodijuotas paranojinio pobūdžio sąskambis.

Orwello himno tekstas – visiškai primityvus ir utopinis, agresyvus ir lyriškas, specialiai poetiniu požiūriu nevykęs, kuriam nereikia jokių komentarų, savaime atrodo iškalbingesnis nei bet koks mėginimas jį analizuoti. Kartu šis himnas, kurį pateikė Orwellas, turėjo, kaip pasirodė, didžiulę minią mobilizuojančią jėgą. „Net patys bukausi iš dalyvaujančiųjų jau pagavo motyvą ir keletą žodžių, o patys protingiausi, tokie kaip kiaulės ir šunys, jau po poros minučių traukė tą dainą, kuri sklido iš jų širdies gelmių. Keletas bandymų prisiderinti vienam prie kito – ir visas ūkis stebėtina vieningai ėmė stūgauti „Anglijos galvijus““.

Pats Napoleono paveikslas, jo kulto formavimasis, apdovanojimas visokiomis įmanomomis premijomis ir ordinais, suteikimas visų įmanomų garbės vardų iki „Visų ančiukų draugo“, be to, sąlygomis, kai šio „draugo“ prototipas

kaip tik tuo metu, Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, „draugavo“ ir susitikdavo su JAV bei Didžiosios Britanijos lyderiais, liudijo ypatingą paties Orwello drąsą. Jis niekada nebijojo stoti prieš autoritetus, niekada nepripažino jų, be to, jam ir nereikėjo jokių dievaičių.

Suprantama, apysakos centre yra savotiškų socialinių totalitarizmo ir jo demagogiškos propagandos atramų. Svarbiausi šūkių, arba septyni priesakai, kurie pamažu lyg ir pamirštami, lyg ir atrodo įtartini, ir šiuo atveju iš esmės modernizuojami:

Tas, kuris vaikščioja dviem kojomis, – priešas.

Tas, kuris vaikščioja keturiomis kojomis ar turi sparnus, – draugas.

Gyvūnas nenešioja drabužių.

Gyvūnas nemiega lovoje (vėliau pridėta: pataluose).

Gyvūnas negeria alkoholio (vėliau pridėta: be saiko).

Gyvūnas nenužudys kito gyvūno (vėliau pridėta: be priežasties).

Visi gyvūnai lygūs (vėliau pridėta: bet kai kurie lygesni už kitus).

Pagrindinis yra paskutinis priesakas. Modifikuotu pavidalu jis aprėpė visą totalitarizmo socialinę esmę: ir aukščiausiosios būtybės – vado, ir formaliai lygių būtybių bendrystės suskirstymo į sluoksnius, kurie naudojami atskiromis privilegijomis, ir jų neturintys. Svarbu pridurti, kad Orwellas pavartojo kaip tik privilegijuoto tarp sluoksnio, o ne viešpataujančios klasės sąvoką, nes pats manė, kad naujoji viešpataujančioji klasė SSRS vis dėlto nebuvo sukurta, kad jos atsiradimas reikštų paties totalitarizmo žlugimą, egzistuoja tik visiškai diktatoriaus (ar mažos viešpataujančios grupės) pamintas privilegijuotas socialinis tarp sluoksnis, kuris labai nestabilios sandaros, nuolat išsaugomas kaip kategorija, bet ne kaip konkrečių asmenybių rinkinys su jų šeimomis ir artimaisiais. Šia prasme Orwellas, neveikiamas marksistinių klasinių dogmų, buvo gerokai labiau priartėjęs prie tiesos dėl SSRS socialinės struktūros supratimo nei pokario komunistiniai disidentai, išsaugoję deformuotą marksistinę pasaulėžiūrą ir tikinantys, kad SSRS suformuota nauja viešpataujančioji klasė komunistų partinės nomenklatūros pavidalu. Tokio požiūrio laikėsi, tarkim, buvęs Jugoslavijos partinis vadovas Milovanas Djilasas, kritikavęs totalitarizmą epochinio pobūdžio knygoje, arba buvęs sovietinis nomenklatūros darbuotojas M. Voslenskis, pabėgęs į Vakarų ir išleidęs monumentalų veikalą „Nomenklatūra“.

Autorius vis kalba apie diktatoriaus Napoleono ir jo parankinių – beprincipinių padarų, kuriems iš tikrųjų nėra nieko šventa, bet kurie dedasi ištikimais ir pasiaukojančiais ir buvusio vado – senojo majoro, ir naujojo – Napoleono, vykdomą ideologinį propagandinį gyvulių apdorojimą.

Labai tiksliai apysakoje pastebėta, kaip kūrėsi ir kuo virto velionio senojo meitėlio, revoliucijos iniciatoriaus kultas, panašiai kaip SSRS Lenino kultas tapo parankiniu, pagalbiniu įrankiu Stalino kulto atžvilgiu. Apysakoje taip pat figūruoja net savas „mauzoliejus“, kuriam nusilenkti eina visi gyvuliai. Senojo Majoro kaukolė padėta ant pakyls, ir kas rytą visi gyvulių ūkio gyventojai privalomai, bet atseit savanoriškai eina pro šitą „šventą vietą“, pagerbdami Majorą (o iš tikrųjų reikšdami ištikimybę Napoleonui).

Knygoje kitų konkrečių personažų, primenančių sovietinius veikėjus, esama mažai. Iš bolševikinės tikrovės pasiskolintas Žvigliaus, atsakingo už visas Napoleono viešas kalbas, portretas. Šiuo atveju galima išvelgti tam tikrą G. Zinovjevo ir K. Radeko – buvusių opozicionierių, kurie ne tiesiog atgailavo, o kad išliktų ir neprarastų karjeros galimybių (bet tai jų neišgelbėjo), tapo reksmingiausiais, ciniškiausiais ir nesąžiningiausiais Stalino kulto laidininkais. Pridursime, kad tokių veikėjų veidmainystę ir neprincipingumą Orwellas pastebėjo daugybėje akivaizdžių prieštaravimų, kuriais persmelktos tiesiog visos Žvigliaus kalbos, iš tikrųjų primenančios paršėko žveigimą. O mėginimas pataisyti istoriją diktatoriaus labui („Gyvulių ūkyje“ ši tema tik užkabinta, ji tampa viena iš svarbiausių antitotalitariniame romane) pastebimas, kai gyvuliai užklumpa Žviglių tą akimirką, kai šis daro pakeitimus Septynių Priesakų tekste.

Kai kurie apsakos veikėjai tėra apibendrinamasis paveikslas. Iš jų išsiskiria Boksininkas – kinkomasis kumelys, darbštus ir kantriai ištvieriantis fizinio išnaudojimo sunkumus, esant bet kokiems režimams: misteriumi Džonsui, visuotinės lygybės ir Napoleono diktatūros sąlygomis. Boksininkas – naivi būtybė, nesupranta, kad kenčia priespaudą. Jis pasirengęs dirbti, kiek bus įsakyta, į kylančius klausimus atsako: „Napoleonas visada teisus.“ Vienas iš svarbių siužeto vingių – Napoleono pažadas pasiųsti Boksininką atsiganyti pabaigus vėjo malūno (Dnieproheso) statybas, kurioje išseko jo jėgos. Tačiau kumelys varomas į skerdyklą (o už gautus pinigus Napoleonas perkasi viskio ir taria „nuoširdų“ žodį Boksininkui atminti skirtame susirinkime). Kaip šiame gyvulyje (temdomame dar klusnesnių bukokų avių šešėlio) neišvelgsi tos darbininkų ir valstiečių minios, kuri lengvabūdiškai ir pasiaukojamai pasiduoda propagandiniam šūkiams ir aukojama diktatoriui įvykdyti jo numatytus planus?

Ne taip ryškiai išsiskiria Orwello vaizduojami Napoleono ištvirkinti, tik jam pavaldūs šunys – revoliucijos ir diktatūros sargai. Prievartinė, kruvina vienvaldystės esmė apysakoje nėra pamiršta, bet pastebima tik antrame plane. Vos galima išvelgti parodomuosius teismo procesus, per kuriuos aukos visada prisipažįsta padariusios nusikaltimus, kurių net apskritai negalėtų padaryti (suprantama, svarbiausiu šių piktadarybių organizatoriumi per procesus paskelbiamas visur esantis Sniegutis). Autorius nelygina prievartos, kurią taikė ūkininkas Džonsas, ir teroro, kurio ėmėsi Napoleonas su sava kiaulių aplinka ir piktais šunimis, praktiniais susidorojimū vykdytojais. Tik ypač mąsliam skaitytojui gali iškilti palyginimas: Džonsas nesirūpino, kad gyvuliai turėtų normalias sąlygas, kartais būdavo žiaurus jų atžvilgiu, bet kiaulės įvedė teroro sistemą kaip nuolatinės socialinės kontrolės ir Napoleono vienvaldystės užtikrinimą bei savo privilegijuotos padėties priemonę.

Apysakos pabaiga – pesimistinė. Orwellas neranda laimingos pabaigos. Gyvuliai neįstengia nuversti diktatoriaus valdžios. Be to, ta pati jų dalis, kuri „lygesnė už kitas“, t. y. kiaulės, pamažu darosi panašios į žmones ir dabar net vaikščioja dviem kojomis (užpakalinėmis galūnėmis). Tad priesakas „Vaikščioti keturiomis kojomis gerai, o dviem blogai“ virsta nauju: „Vaikščioti keturiomis kojomis gerai, o dviem – dar geriau.“ Galiausiai darosi neįmanoma atskirti kiaulių nuo žmonių. Gražinamas senasis ūkio pavadinimas „Sodyba“, atkuriamos „ikirevoliucinės“ pašarų normos.

Kiaulių susitaikymas su žmonėmis to laikotarpio, kai buvo parašytas šis kūrinys, kontekste yra užuomina apie SSRS ir Vakarų valstybių sąjungininkiškus santykius karo metais. Kaip kitaip būtų galima suprasti Napoleono baigiamąjį žodį draugiškame susitikime su žmonėmis? Kalba buvo „trumpa ir iš esmės... Vienintelis dalykas, ko nori ir visada norėjo jis pats ir jo kolegos, – gyventi taikiai ir turėti gerus dalykinius santykius su kaimynais“.

Tačiau finalo pesimizmas konstruktyvus. Apysaka, visas jos tonas skamba kaip aistringas įspėjimas dėl totalitarizmo, kurio neįvesi per dieną ar savaitę. Jis atsėlina tyliai, beveik nepastebimai, vis labiau užvaldo visuomenę, laipsniškai virsta sistema, bet paskui jau neįtikimai sunkiai įveikiamas. Tuo labiau reikia budriai stebėti totalitarizmo simptomų atsiradimą Didžiojoje Britanijoje, šalyje, kuri vis dar liko demokratiška, nepaisant karo ir dėl jo natūraliai įvestų karo metui būdingų ribojimų.